УДК 811.161.2'374:82-95(051)"192"

Т. О. Петрова

КРИТИКА ТЕРМІНОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ «ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ» (20-ті рр. XX ст.)

Схарактеризовано специфіку термінографічної критики 20-х рр. XX ст. на матеріалі текстів рецензій, надрукованих у часописі «Червоний шлях», що стає важливою ареною публічного обговорення значущості термінологічних словників. З'ясовано, що наукові засади рецензування продукції термінографії вигрунтовуються на основі сформульованих положень І. Айзеншотока, О. Байкаря, В. Ґнатюка, К. Дубняка, М. Слабченка та ін. Установлено, що рецензенти застосовують критерії оцінювання словників, розглядають презентування їх лексикографічних параметрів мега-, макро-, мікроструктури. Визначено, що тенденціями термінографічної критики є протидія чужому, дотримання націєцентричного принципу розбудови термінології тощо.

Ключові слова: *критерій оцінювання термінологічного словника, лексикографічний параметр, рецензія, термін, термінологічний словник, термінографічна критика, термінографія, часопис «Червоний шлях».*

Petrova, T. Critique of Terminographic Sources in the Journal "Chervonyi Shliakh" (the 1920s). *The 1920s were a fruitful period in the development of Ukrainian terminology, marked by a growing interest in evaluating terminographic sources as a distinct form of critical activity in Ukrainian science. The Kharkiv journal "Chervonyi Shliakh" became a leading platform for scholarly discussion of the quality of such sources.*

The article aims to trace the development of Ukrainian terminographic criticism as an independent scholarly field during the 1920s, based on a corpus of reviews published in the journal "Chervonyi Shliakh"; the tasks are to (1) examine the assessments of terminographic sources presented in reviews, (2) determine the criteria and principles for their evaluation, and (3) identify the trends in the terminographic criticism of that period.

It is established that the scholarly principles underlying the evaluation of terminographic works were grounded in the criteria formulated by reviewers such as I. Aizenshtok, O. Baikar, V. Hnatiuk, K. Dubniak, M. Slabchenko, and others. The study demonstrates that in the 1920s, the journal "Chervonyi Shliakh" played a significant role by providing a key forum for scholarly discussion of dictionary quality, fostering public debate on the significance of terminographic works based on axiological principles, promoting the systematic review of terminographic publications as a distinct area of scholarly inquiry and contributing to the development of its methodological framework. The study identifies the specific criteria used by reviewers

https://doi.org/10.34142/23127546.2026.65.12

to evaluate terminographic works, including the principles underlying the selection of sources, the quantity and quality of information, and the effectiveness of its presentation, as well as the dictionary's scholarly value, adherence to lexicographical traditions, the presence or absence of plagiarism, and compliance with established rules governing the use of primary sources.

It is found that reviewers examined how lexicographic parameters were presented at different structural levels of a dictionary: the megastructure – the correspondence between the title of the source and its content; the presence or absence of instructions or a dictionary plan, the inclusion of bibliographic indexes, and their completeness and scope; the macrostructure – the principles governing the selection of terms for the entry list and the degree of detail with which they were represented; and the microstructure – the length and structure of the terminological entry, its scholarly quality, and other features.

The main trends in terminographic criticism during this period included opposition to foreign influences, particularly Russian ones; adherence to a nation-centred principle in the development of Ukrainian terminology; and opposition to artificial translation of terms.

Keywords: *evaluation criteria for terminological dictionaries, lexicographic parameter, review, term, terminographic criticism, terminography, terminological dictionary, journal "Chervonyi Shliakh".*

Вступ

20-ті рр. ХХ ст. є етапом стрімкого розвою української науки й культури, а також національного відродження та українізації. Пробудження національної свідомості й утвердження української мови в науці та освіті стимулюють поступ термінографії в цей період. Проте «досі не відкрито, не вивчено, не відновлено всіх мовознавчих праць та імен знищених учених, не узагальнено головних його здобутків» (Rysicz-Szafraniec, 2024: 85). У роки «золотого десятиліття» побачили світ більше 60 термінологічних словників (Кочан, 2011: 157). У 20-х рр. ХХ ст. активізується фахове оцінювання значущості термінографічних джерел як спеціальний критичний рух у національній науці. Зокрема, у Харкові провідним майданчиком наукового постпублікаційного обговорення якості довідкових видань постає часопис «Червоний шлях» (1923–1936). Більшість редакторів і мовознавців, які співпрацювали із цим журналом, заарештована чи розстріляна в 30-х рр. ХХ ст. за звинуваченням у «буржуазному націоналізмі», а їхні праці лише нині вдоступнені для розгляду.

Дослідженню історії розвитку критики термінографічних джерел в Україні присвячено поодинокі праці, зокрема ґрунтовно описано своєрідність її виформування і становлення як самостійного наукового напряму впродовж кінця XIX ст. – поч. XX ст. (Петрова, 2023a), а також специфіку розвою в 30-х рр. (Петрова, 2025) та 40-х рр. XX ст. (Петрова, 2026), натомість пунктирно розкрито особливості її поступу в 20-х рр. XX ст. (Петрова, 2023b). Визначальною рисою функціонування термінографічної критики впродовж понад 130 років є її розосередженість по різних періодичних виданнях, у структурі яких виокремлено відповідні спеціальні рубрики або розділи, де розміщено рецензії на спеціальні словники. Важливо, спираючись на корпус текстів цих рецензій, надрукованих у наукових часописах 20-х рр. XX ст., комплексно реконструювати обшир поступу термінографічної критики й систематизувати її напрацювання як науки. Потреба в детальному вивченні принципів і тенденцій оцінювання термінографічних джерел у 20-х рр. XX ст. на сторінках часопису «Червоний шлях» визначає актуальність пропонованої наукової розвідки.

Мета статті – схарактеризувати особливості розвитку української термінографічної критики як самостійного наукового напряму впродовж 20-х рр. XX ст. на матеріалі корпусу текстів рецензій, надрукованих у часописі «Червоний шлях»; **завдання** – (1) вивчивши викладені в рецензіях оцінки термінографічних джерел, (2) визначити критерії і принципи їхнього оцінювання, (3) з'ясувати тенденції тогочасної термінографічної критики.

Методи дослідження

Дослідження специфіки термінографічної критики 20-х рр. XX ст. на матеріалі рецензій, надрукованих у журналі «Червоний шлях», потребує застосування низки дослідницьких методів, із-поміж яких основними є *описовий* (формулювання теоретичних положень, висновків), *аксіологійний* (виявлення ціннісних орієнтацій рецензентів щодо якості словників, критеріїв їхнього експертування), *контекстуально-інтерпретаційного й дискурсивного аналізів* (визначення теоретичної і практичної значущості рецензій, співвіднесення змісту текстів / дискурсу рецензій з екстралінгвальними чинниками, презентування лінгвоісторіографії термінографічної критики), *концептуально-аналітичний* (інтерпретування і методологійне оцінювання

теоретичних основ критики), *культурно-історичного аналізу* (характеристика історичних, політичних, культурних чинників впливу на поступ критики), *лексикографічного аналізу* (опис лексикографічних параметрів термінографічних праць).

Виклад основного матеріалу

У 20-х рр. XX ст. радянська влада визначає головне завдання – культурно-освітня і політосвітня робота, уся увага «на третій культурно-освітній фронт!» (у цитатах зберігаємо орфографію і пунктуацію тексту-першоджерела) (Наше завдання, 1924: 3). Науковці акцентують на важливості популяризування національних джерел і їхнього рецензування. У Харкові та Києві засновують українські часописи, створюють державні видавництва. Як наслідок книжковий ринок поповнюється новою продукцією, зокрема термінографічною. Відповідно, постає необхідність критичного аналізу й верифікування змісту таких видань.

В аналізовані роки ставлять «як-найжорстокіші вимоги» до якості книг і їхніх авторів, оскільки почасти «книги в нас пишуть з такою безтурботністю щодо предмету, що стає просто-таки совісно перед читачем» (Варейкіс, 1925: 2). Констатуючи те, що «слабо справа стоїть у нас із критикою», «спеціяльні критико-бібліографічні журнали і ті не задовольняють», оскільки вони «дають безграмотні, поверхові рецензії», тогочасний завідувач відділу друку і член ЦК ВКП(б) Й. Варейкіс постулює роль критики як важливу для нового етапу розвитку науки й видавничої справи. Зокрема, він наголошує на тому, що «потрібно широко притягнути зброю критики», вона «повинна стати за гострий оперативний ланцет в руках партії» (там само: 2). Натомість викладене засвідчує те, що названий керівник визначає критику не як науково обґрунтоване та фахове експертування видань, а як інструмент ідеологічного контролю.

Хоча 1925 р. було запропоновано організувати товариство критиків і рецензентів при відділі друку ЦК, проте вимогливий Й. Варейскіс констатує неефективність його діяльності («На жаль, поки-що з цього товариства нічого не виходить»), прагне підвищити якість аналітичної роботи («Поліпшення критики й бібліографії треба поставити за найважніше завдання. <…> Инакше всі побажання будуть за порожню фразу») (там само: 3). Ідея створення названого

товариства тоді була передовою, однак вона не втрачає актуальності і сьогодні, позаяк критика є засобом верифікації знань і регулювання їхньої якості.

У Харкові на тлі активного впровадження мовної політики українізації засновують громадсько-політичний і літературно-науковий місячник «Червоний шлях» (Харків, 1923–1936). Окреслюючи завдання часопису, редакція зауважує, що він повинен «стать трибуною для кращих творів мистецтва, публіцистики і серьозної популяризації науки на українській мові, дати їм вихід у світ і стимулювати їхній розвиток», «мобілізувати літературні і наукові сили для праці над виковуванням української мови, як могутнього знаряддя культурного розвитку працюючих мас» (Від редакції, 1923: V, IV, VI). Редакторами «Червоного шляху» були Г. Гринько, О. Шумський, М. Яловий, М. Хвильовий, В. Затонський. У 20-х рр. ХХ ст. в цьому журналі оприлюднюють рецензії на термінографічні праці І. Айзеншток, О. Байкар, В. Гнатюк, К. Дубняк, М. Слабченко, «С. П.» (див. таблицю).

Таблиця

Рецензії на термінографічні праці в часописі «Червоний шлях» (Харків, 1923–1930)

Рік	Номер	Автори	Рецензії	К-сть рец./р.
1924	6	С. П.	Словник чужоземних слів, що увійшли в мову українську. Видавниче Товариство «Час» у Київі, 1924, стор. 214 (С. П., 1924).	1
1925	11–12	І. Айзеншток	Литературная энциклопедия. Словарь литературных терминов в двух томах. М. 1925. стр. 1–576 + 577–1198; Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte. Herausgegeben von Paul Merker und Wolfgang Stammler. Berlin 1925. Band I, 1–4, 1–320. Abenteuerroman – Epos (Айзеншток, 1925).	1
1926	7–8	К. Дубняк	Ґрунтознавство. – Вид. ДВУ, ст. 1–159, 8^0, Харків, 1925 р. (Дубняк, 1926).	1

Рік	Номер	Автори	Рецензії	К-сть рец./р.
1927	1	М. Слабченко	Російсько-український словник правничої мови. Вид. Укр. Акад. Наук. К. 1926 (Слабченко, 1927).	1
1927	7–8	К. Дубняк	Енциклопедія сільського господарства. – Вид. «Книгоспілки», ст. 1–710. Київ, 1927 р. (Дубняк, 1927).	1
1930	1	О. Байкар	Кримсько-українська правнича мова. Критично-історичний етюд (Байкар, 1930).	1
1930	11	В. Гнатюк	«Литературная энциклопедия» та українська література (Порядком дружньої самокритики) (Гнатюк, 1930).	1
			Усього	7

Розглядаючи «Словник чужоземних слів, що увійшли в мову українську» (Київ, 1924), рецензент «С. П.» (припускаємо, що це С. Пилипенко – член редколегії журналу) акцентує на тому, що українська лексикографія «не багата», не має академічного словника, «тільки-но підійшли до справи складання та видання термінологічних словників з окремих галузів наук» (С. П., 1924: 287). Критик зауважує, що «потреба в новому словникові чужомовних слів дуже є нагальною», а аналізоване джерело «може слугувати й за примітивний політичний словничок» (там само: 287). Порівнявши ознаки цього видання і раніше надрукованих двох праць такого типу, критик позитивно оцінює його науковий потенціал за такими **критеріями**: **1)** практична придатність і **2)** повнота реєстру, **3)** науковість і лаконічність дефініцій термінів («пояснення соціяльно-економичних термінів, хоч і короткі, проте, суто наукові»); **4)** дотримання націєцентричної тенденції розбудови термінології, уникнення «чужих» термінів, подання до них питомих відповідників («поруч із чужими словами наведені в ньому й тотожні по значінню слова українські – народні й новотвори»); **5)** дотримання правил застосування першоджерел («використано, як старий лексикографичний матеріал, так і нові термінологичні праці

останніх часів») (там само: 287). Тож рецензент підкреслює наукову цінність словника й сумлінну працю його укладачів.

У розглядуваному журналі проаналізовано чотири енциклопедії, що збагачують типологію термінографічних джерел поч. ХХ ст. Наприклад, експертуючи російське й німецьке видання, рецензент-літературознавець І. Айзеншток наголошує на значущості для українських учених літературних енциклопедій, позаяк «наука про літературу, в останнім десятолітті, в межах нинішньої Радянської Спілки, розвивалася шляхами, відокремленими від шляхів західньоєвропейської науки» (Айзеншток, 1925: 366). Опрацювавши «Литературную энциклопедию» (Москва, 1925), він виявляє **недоліки** щодо принципів добирання термінів до реєстру: «випадковий несистематичний добір самих термінів», «запровадження сили малопотрібних слів», неподання значної кількості терміноодиниць, «"взаконення" багатьох слів гурткового жаргону» (там само: 366). Вивчивши німецьку працю «Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte» (Берлін, 1925) і порівнявши її з російською, критик установлює, що за обсягом і способами викладу матеріалу терміностатей у російській енциклопедії не застосовано єдиного підходу до їхнього створення, а також підкреслює, що обидвом виданням властиві «діаметрально протилежні методи їх здійснення» (там само: 366). **Перевагами** німецького джерела він визначає такі: **1)** принципи добирання термінів до реєстру – презентування найважливіших усталених термінів і їхніх понять; **2)** відображення компонентів терміностатті – (а) подання «потрібних відомостей з кожного трактованого в нім питання», (б) дотримання чіткої побудови кожної терміностатті незалежно від її розміру. Тож І. Айзеншток підсумовує, що «"Reallexikon" і дає своїм читачам <…> все, що може і повинна дати спеціяльна енциклопедія» (там само: 367).

1927 р. К. Дубняк (географ, економіст, співробітник ІУНМ ВУАН) оцінює «Енциклопедію сільського господарства» (Київ, 1927) (Дубняк, 1927). Зауважимо, що 1895 р. на українських теренах побачила світ перша енциклопедична праця «Ілюстрований сільськогосподарський словник» С. Богданова (Київ, 1891–1895). Тож національна галузева енциклопедистика лише через понад 40 років презентувала нове видання. Натомість К. Дубняк кваліфікує її як «науково-популярний порадник» і зауважує, що джерело подає «деякі цінні поради», однак містить низку **хиб**: **1)** невідповідність типу видання його змісту,

позаяк джерело неповне («не слід було називати її "Енциклопедією". Як на "Енциклопедію" книга не повна і не вичерпана»); **2)** ненауковий рівень терміностатей («Багато статтей має остільки загальний зміст, що абсолютно нічого з його не можна взяти»); **3)** неверифікованість відомостей («Є в книзі і нісенітниці <…>: "садять картоплю виключно бараболею; садити можна і цілою і різаною бараболею"»); **4)** невнормованість термінології («Мова, взагалі, нечиста, термінологія не витримана ("користувач", "луковий метелик", "огудина" на картоплі замість "бадилля")») (там само). Рецензент схвалює кількість і якість презентування лексикографічного параметра 'джерела', зокрема визначає «цінною частиною книги» наведені бібліографічні покажчики після кожного розділу. Проте загалом К. Дубняк оцінює енциклопедію як таку, що «зляпано наспіх і не спопуляризовано, а звульгаризовано», і пропонує назвати її друге видання порадником та знизити ціну (там само: 351).

В аналізованому часописі К. Дубняк також публікує 1926 р. рецензію на підручник «Ґрунтознавство» (Харків, 1925), у якому фокусується на якості розміщеного в його кінці короткого українсько-російського словничка найголовніших термінів із ґрунтознавства й підкреслює, що термінологію «проредагував Сільсько-Господарський Науковий Комітет при Наркомземі» (Дубняк, 1926: 297), що у 20-х рр. XX ст. він був головною державною науково-експертною установою в Україні в галузі сільського господарства. Тож опрацювання термінології його фахівцями забезпечувало її **вивіреність,** відповідність тогочасному рівню розвитку науки. Рецензент кваліфікує розглядувану працю «як видатне явище в нашій шкільній літературі», рекомендує всім з ним ознайомитися, позаяк автор подає нові наукові відомості «про орографію та рельєф, підсоння, рослинність України, про природню районізацію України». К. Дубняк закликає **долати колоніальні концепції** та **очистити національні джерела від російського «сміття»**, що десятиліттями копіювали з дореволюційних російських географічних джерел (там само: 297).

У 20-х рр. XX ст. на сторінках різних часописів обговорюють якість створеного Правничо-термінологічною комісією при ВУАН (далі Комісія), редакційною колегією на чолі з головним редактором А. Кримським «Російсько-українського словника правничої мови (понад 67 000 слів)» (див. рисунок).

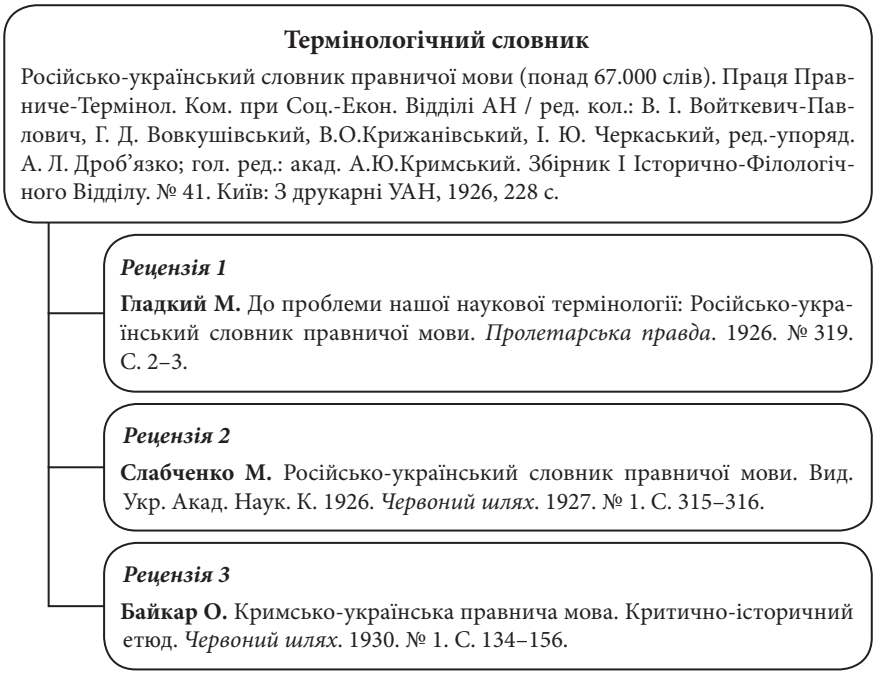

Рисунок. Оцінювання якості одного термінологічного словника на сторінках часописів «Червоний шлях» та «Пролетарська правда»

Зокрема, у журналі «Червоний шлях» публікують рецензії М. Слабченко та О. Байкар, а в «Пролетарській правді» (Київ) – М. Гладкий (вище див. рисунок). У цій студії розглянемо оприлюднені в харківському часописі рецензії на це перекладне джерело й зосередимося на ключових зауваженнях критиків.

Розпочинаючи аналіз названого словника, М. Слабченко (історик, правник, археограф, економіст, дійсний член ВУАН) підкреслює, що «в Західній Европі правничий словник може обійтись суто юридичною термінологією, в нас в зв'язку з переоцінкою всіх формальних цінностів право невідривно пов'язано з економикою й політикою», а також наголошує на тому, що «сьогоднішній правовий матеріал вже завтра стає історичним і натомість відшукуються нові, точніші терміни, нова більш удосконалена правова фразеологія» (Слабченко, 1927: 315). Критик підтримує напрацювання Комісії, оскільки «ще є представники і практики, і науки, які не знають державної мови»,

то «радянський юрист-практик при недостатньому знанні <…> може порівняно легко знайти все, що йому потрібне в "Рос.-укр. словнику правничої мови"» (там само). Натомість він виявляє у словнику такі **хиби**: **1)** ігнорування авторитетних джерел – «зовсім неоправдано опущено "Права, по которым судится малоросеийский народ", де маємо вироблену укр. правничу термінологію», «чомусь не показано відомого словника актової мови Горбачевського»; **2)** неповний реєстр термінів – а) ігнорування «термінів нашого укладу» (*безрідний, супруга, бобиль, подружжя),* юридичних (*аднотація, варрант, доміцілій, кавція, клавзула, цесія*); б) «В "Правах" <…> можна було запозичити» (рос. *арестант* – укр. *колодник*, *зачинщик – заводця*, *заключение мировой – миротворення*); в) з нових джерел «конче треба було б використати новішу юридичну практику, що її знала Галичина», узяти терміни з покажчика до «Правотаря» Ф. Евина (рос. *имущество государственное* – укр. *публічне добро*, *ответственность – одвічальність*, *порча – псуття*); **3)** штучність перекладу: рос. *внушительный* – укр. *промовистий*, рос. *статья закона гласит* – укр. *стаття закону звучить*; **4)** «Текст иноді не пов'язано. Так "безсословность" передано через "безстановість"». Попри виявлені недоліки, М. Слабченко вважає, що Комісія і редактори «опублікуванням Словника зробили корисну роботу» (там само: 315).

До оприлюдненої 1930 р. оцінювальної статті О. Байкаря (літературного перекладача, публіциста, критика) редакція подає такий коментар: «Стаття дискусійна. Відповідальність за наведені в ній факти, як і за тон її, редакція покладає цілковито на автора. Редакція охоче дасть зацікавленим особам місце для відповіді на сторінках "Ч. Ш."» (Байкар, 1930: 134). О. Байкар починає аналіз словника з розкриття історії його укладання і висвітлює послідовність подій. Зокрема, 1917 р. створено Кодифікаційну комісію (далі КК) і доручено О. Курило укласти російський номенклятор та відібрати термінологічний матеріал з авторитетних довідкових праць. Сформовані понад 8000 карток російсько-українського правничого словника передали професорові Є. Тимченкові як членові КК для впорядкування його проєкту. До січня 1917 р. підготовлено словник до літери «П», а спеціальна комісія правників устигла відредагувати матеріал лише перших трьох літер (А, Б, В). Через необхідність повернення голови комісії Є. Тимченка до Ростова робота тимчасово зупинилася, проте

саме там він завершив чорновий варіант словника. Після його повернення замість ліквідованої КК сформовано комісію для перекладання законів із російської на українську мову й розділено її на дві секції. Є. Тимченко став керівником однієї з них, продовжив редагувати й готувати першу частину словника до видання. Однак уряд не підтримав цю ініціативу й ліквідував комісію. 1918 р. комісії Є. Тимченка й «Київського правничого товариства» утворили єдину «Комісію для складання словника правничої мови» (тоді О. Байкар «як "кооптований" член комісії, взяв участь в її роботі» /там само: 135/) і до кінця року відредагували словник до літери «Р», відтворили п'ять копій для службового користування без права публікації (натомість восени 1919 р. у Кам'янці-Подільському в одного із членів міністерської комісії виявили його примірник). Водночас 10 тисяч російських реєстрових слів із фразеологією передали до Правничої комісії при УАН для доповнення та видання праці. У лютому 1920 р. комісія, у складі якої був Є. Тимченко, завершує підготування джерела й називає його «Московсько-український правничий словник», а в травні 1920 р. подає до друку, проте він зупиняється на першому аркуші (там само: 134–135). О. Байкар пояснює, що 1919 р. Правничо-термінологічна комісія при УАН «перебрала до своїх рук словник <…> в вигляді, майже готовім до друку», а «шість років марнотратила час на його "критичне використання"», «ні словом не згадує, хто, як і коли їх зредаґував» (там само: 136). Рецензент розкриває мотив затаювання правди: «піддавшись найменшій спокусі сказати за це хоч пару слів, акад. Кримський та його "колегія" мусіли б назвати ім'я того "редактора", чию бездоганну роботу саботували й нівечили в комісії УАН. Розміркували вони добре! Коли б назвали вони ім'я проф. Тимченка, він, напевно, не лишився б мовчазним свідком цього, по суті, плягіяту» (там само). О. Байкар наводить вагомі докази фактично фальсифікації авторського права. Висвітлення процесу створення цього академічного термінологічного словника є важливим, позаяк визначає потребу виокремлення **критерію 'наявності / відсутності плагіату у виданні'**. Зіставивши опублікований словник та його остаточно недодрукований рукопис комісії Є. Тимченка, критик фіксує такі його **хиби**: **1)** невідповідність назви словника його змісту – «краще б його назвати: "Словник для правників", хоч і ця назва не усправедливлює випадковості! неправничого матеріалу в "Словнику"» (там само: 139, 140);

2) занадто великий реєстр – «монструальне число 67 000 слів» («титулова сторінка, на вигляд, не словника, а "словничка" <…> вражає глядача імпазантною цифрою: 67 000 слів!» /там само: 136/). Установивши кількість реєстрових терміноодиниць на одній сторінці (55–60 од.), О. Байкар допускає, що може бути «приблизно 13 000» на 226 сторінках видання і закидає щодо завищення кількості на обкладинці, необґрунтованості залучення загальновживаної лексики, якої не було в недодрукованому варіанті комісії Є. Тимченка, а відповідно, наголошує, що «словник утрачає свій спеціяльно-правничий характер» (там само: 136–137); **3)** неакадемічний, ненауковий рівень словника. Дослідник доводить безпідставність інтерпретованого в передмові академічного та наукового рівня праці («"Ми свідомо подаємо багато синонімів, бо наш словник – академічний, науковий, і подає те, що зачерпнув із різних джерел"») та роз'яснює, що академічність словника визначається всебічним презентуванням у діахронії правничої, адміністративної термінології, а науковість – «у способах опрацювання словника <…>, додержування певних правил і провідних директив» (там само: 140); **4)** порушення правил добирання термінів – неологізми «сумнівної вартости й щодо фонетики, й щодо морфології», терміни-синоніми неюридичного змісту, численність вульгарних, іронічних і жаргонних слів, побутових висловів, полонізмів, росіїзмів (там само: 141, 142); **5)** хибний переклад, нерозрізнення значень термінів – констатовано «безграмотність "колегії"», «явні абсурди в перекладі» (зокрема, *агонія – конання*: «агонія – це боротьба, остання боротьба зі смертю» /там само: 144/), «"Приговор" – скрізь "вирок", і "решение" – скрізь "вирок"!! <…> Подібну нісенітницю, <…> можна писати хіба що навмисно. А "головний редактор" – академік Кримський також гадає, що *приговор* і *решение* тавтологія? Коли він справді настільки "неправник", що не відрізняє найпопулярніших правничих понять, то нічого було й братись до редаґування "практичного правничого словника"» (там само: 149–150); **6)** «замовчування» інформації про використані першоджерела, «чужі праці згадано натяком», «не зробивши цього, колегія тим самим привласнила собі їхні праці, грубо інкорпорувавши їх в свою роботу» (там само: 137). Критик категорично висновує щодо цінності словника: **(а)** відображена в ньому термінологія непридатна для практичного використання (там само: 145), **(б)** «нікчемність "Словника колегії" досить доведено», **(в)** «його треба

вийняти з продажу, переклавши шкоди й втрати видавництва на недбайливу "колегію"», **(г)** «негайно ж доручити справжнім знавцям права і знавцям укр. мови взятись до наукової організації української правничої мови на ґрунті "Словника комісії проф. Є. Тимченка" 1918 року» (там само: 156). Отже, з опертям на зміст зауважень О. Байкаря установлюємо факт узасаднення **критеріїв оцінювання словника щодо наслідування лексикографічних традицій** і **наявності / відсутності плагіату**, **використання вагомих спеціальних джерел**.

Зауважимо, що в заголовку рецензії О. Байкар, як видається, свідомо використовує елемент складного слова «*кримсько-*», щоб підштовхнути читачів до роздумів щодо його суті. Подальше ознайомлення з положеннями цієї статті дає змогу простежити пряме відсилання до постаті академіка А. Кримського й розкриття його діяльності як головного редактора словника.

В. Гнатюк у рецензії «"Литературная энциклопедия" та українська література (Порядком дружньої самокритики)» презентує підсумки експертування фундаментального видання світової та радянської літератури – «Литературной энциклопедии» (Москва, 1929–1930) (Гнатюк, 1930). У назві рецензії критик, як видається, у руслі національного відродження протиставляє всесоюзний / московський («Литературная энциклопедия») та національний («українська література») «масштаби» літератури, у формулюванні «Порядком дружньої самокритики» завуальовує гостру критику й налаштовує на доброзичливе («Порядком дружньої самокритики») оцінювання праці, однак прагне відстояти в Комуністичної Академії рівноправність української літератури на всесоюзній арені, можливість повного й фахового висвітлення її здобутків і національної спадщини. Авторські судження підтверджують підсумки розгляду того, «як охоплено тут факти української літератури» та виявлені рецензентом В. Гнатюком у чотирьох томах енциклопедії такі **недоліки**: **1)** «коротенький каталог прізвищ [авторів статей] не впевнює нас у тому, щоб тон задавали такі авторитетні харківські інституції, як Інститут Марксизму та Ленінінзму чи Інститут Шевченка». Критик установлює, що лише 10 статей написав К. Буревій, а 5 статей – М. Чирков, також долучилися харківські науковці, серед яких О. Білецький (2 статті), І. Айзеншток (1), В. Коряк (1), С. Пилипенко (1) та ін. (там само: 214); **2)** оминання українського матеріалу: у першому томі замітки (їх усього 9) про визначних

українських письменників розміщено в довідковій частині й обмежено короткими вказівками. Зокрема, «з Антоненко-Давидовичем неприпустимий для солідного видання ляпсус»: у першому томі наведено дві різні замітки – на літеру **А** (застарілу й коротку), а в другому томі на літеру **Д** (*Давидович-Антоненко*) детально схарактеризували основні риси творчості (там само: 214); «матеріял з української літератури <…> сировинний, похапливий», «не досить повний. <…> не знаходимо представників старої літератури, <…> хоча їхнє значіння не аби яке і для відповідної доби російського культурно-літературного процесу» (там само: 214, 215); **3)** опертя на застарілі джерела – «В бібліографії показано методичну застарілу книжку "Українська література в школі" та підручник для шкіл Соцвиху "Українська література"»; **4)** викривлення імен по батькові українських митців, науковців, неверифікованість відомостей про їхні посади, рік народження – «в замітці про Дорошкевича О. К. хтось перекрутив назву по батькові <…>, автор не потрудився довідатися рік народження вченого» (там само: 215). В. Гнатюк підсумовує, що «український літературний матеріял у цьому солідному всесоюзному виданні подано далеко незадовільно, безплянно, з великими безпідставними перепусками», а якість московського редагування називає такою, що **«вже зовсім "із рук вон"»**. Натомість він переконаний, що слід об'єднати «усі марксистські літературні сили УСРР» для створення загальної української енциклопедії (там само).

Висновки

1. У 20-х рр. XX ст. часопис «Червоний шлях» стає важливою ареною наукової комунікації щодо цінності словників, сприяє широкому публічному обговоренню їхньої значущості з опертям на аксіологійні принципи, стимулює систематичність критики термінографічних праць як наукового напряму та вдосконалення його методологійної бази. **2.** Наукові принципи термінографічної критики виґрунтовуються на основі сформульованих положень і рекомендацій рецензентів І. Айзенштока, О. Байкаря, В. Гнатюка, К. Дубняка, М. Слабченка, «С. П.». **3**. Рецензія як жанровий презентант критики зреалізовується в розгорнутих публікаціях, у яких детально проаналізовано компоненти побудови спеціальних джерел. **4.** Експертуючи енциклопедії, словники й подані до навчальних праць словнички

термінів окремої науки, критики оперують такими критеріями їхнього оцінювання: концепції джерела, кількості та якості інформації у виданні, ефективності презентування інформації в ньому, критерії встановлення наукової цінності праць, наслідування лексикографічних традицій, наявності / відсутності плагіату, дотримання правил використання першоджерел. **5.** Рецензенти аналізують специфіку презентування лексикографічних параметрів термінографічного джерела на рівні мегаструктури (відповідність назви джерела його змісту; наявність / відсутність інструкції словника, представлення бібліографічного покажчика, його повнота, обсяг), макроструктури (принципи добирання термінів до реєстру, їхнє детальне відображення) та мікроструктури (обсяг, структура, науковість). **6.** Тенденціями термінографічної критики цього етапу є **протидія чужому, головно всьому російському, дотримання націєцентричного принципу розбудови термінології, рекомендування кодифікувати питомі терміноодиниці та розвивати вітчизняну термінографічну традицію на основі найкращих європейських практик**. Ці тенденції сприяли употужненню засад національного термінологічного планування.

Перспективу дослідження простежуємо в потребі вивчення особливостей критики термінографічних джерел на сторінках інших часописів 20-х рр. ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Айзеншток**, І. (1925). Литературная энциклопедия. Словарь литературных терминов в двух томах. М. 1925. С. 1–576; 577–1198; Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte. Herausgegeben von Paul Merker und Wolfgang Stammler. Berlin 1925. Band I, 1–4, 1–320. Abenteuerroman – Epos. *Червоний шлях*, *11–12*, 365–367. 2. **Байкар**, О. (1930). Кримсько-українська правнича мова. Критично-історичний етюд. *Червоний шлях*, *1*, 134–156. 3. **Варейкіс**, І. (1925). Новий етап у розвитку нашого друку. *Нова книга*, *7–8*, 1–3. 4. **Від редакції**. (1923). *Червоний шлях*, *1*, III–VI. 5. **Гнатюк**, В. (1930). «Литературная энциклопедия» та українська література (Порядком дружньої самокритики). *Червоний шлях*, *11–12*, 214–216. 6. **Дубняк**, К. (1926). Ґрунтознавство. – Вид. ДВУ, ст. 1–159, 80, Харків, 1925 р. *Червоний шлях*, *7–8*, 296–297. 7. **Дубняк**, К. (1927). Енциклопедія сільського господарства. – Вид. «Книгоспілки», ст. 1–710. Київ, 1927 р. *Червоний шлях*, 7–8, 350–351. 8. **Наше завдання**. (1924). *Нова книга*, *1*, 3–4. 9. **Кочан,** І. М. (2011). Українські термінологічні словники 20-х років ХХ століття з позицій сьогодення. *Термінологічний вісник*, *1*, 156–162. 10. **Петрова**, Т. О. (2023a). Початковий етап розвитку української термінографічної критики (кінець ХІХ ст. – поч. ХХ ст.). *Лінгвістичні дослідження*, *58*, 107–125. https://doi.org/10.34142/23127546.2023.58.08. 11. **Петрова**, Т. О. (2023b). Українська термінографічна критика 20-х років ХХ ст. *Національні наукові традиції в слов'янському світі*: *матеріали ІІІ Міжнар.*

славістичної конф., присвяч. пам'яті святих Кирила і Мефодія (с. 176–183). Харків–Шумен: ХНПУ; ХІФТ. 12. **Петрова**, Т. О. (2025). Українська термінографійна критика 30-х років XX ст. *Термінологічний вісник*, *8*, 406–418. https://doi.org/10.37919/2221-8807-2025-8-37. 13. **Петрова**, Т. О. (2026). Українська термінографічна критика 40-х років XX ст. *Лінгвістичні дослідження*, *64*, 340–351. https://doi.org/10.34142/23127546.2026.64.29. 14. **Слабченко**, М. (1927). Російсько-український словник правничої мови. Вид. Укр. Акад. Наук. К. 1926. *Червоний шлях*, *1*, 315–316. 15. **С. П.** (1924). Словник чужоземних слів, що увійшли в мову українську. Видавниче Товариство «Час» у Київі, 1924, стор. 214. *Червоний шлях*, 6, 286–287. 16. **Rysicz-Szafraniec**, J. (2024). Українське мовознавство 1920-х років та совітська українізація (на матеріалі "Записок Історично-філологічного відділу ВУАН"[1923–1931]). *Heteroglossia. Studia kulturoznawczo-filologiczne*, *16*, 85–102. https://doi.org/10.34864/heteroglossia.issn.2084-1302.nr16.art5.

REFERENCES

1. **Aizenshtok**, I. (1925). Literaturnaya e'nciklopediya. Slovar' literaturnyx terminov v dvux tomax. M. 1925. str. 1–576; 577–1198; Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte. Herausgegeben von Paul Merker und Wolfgang Stammler. Berlin 1925. Band I, 1–4, 1–320. Abenteuerroman – Epos [Literary Encyclopedia: A Dictionary of Literary Terms in Two Volumes. M. 1925. стр. 1–576 + 577–1198; Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte. Herausgegeben von Paul Merker und Wolfgang Stammler. Berlin 1925. Band I, 1–4, 1–320. Abenteuerroman – Epos]. *Chervonyi shliakh – Chervonyi Shliakh*, *11–12*, 365–367 [in Ukrainian]. 2. **Baikar**, O. (1930). Krymsko-ukrainska pravnycha mova. Krytychno-istorychnyi etiud [Crimean-Ukrainian Legal Language: A Critical and Historical Study]. *Chervonyi shliakh – Red Way*, *1*, 134–156 [in Ukrainian]. 3. **Vareikis**, I. (1925). Novyi etap u rozvytku nashoho druku [A new stage in the development of our press]. *Nova knyha – New Book*, *7–8*, 1–3 [in Ukrainian]. 4. **Vid redaktsii [From the Editors]** (1923). *Chervonyi shliakh – Червоний шлях*, *1*, III–VI [in Ukrainian]. 5. **Hnatiuk**, V. (1930). «Literaturnaya e'nciklopediya» ta ukrainska literatura (Poriadkom druzhnoi samokrytyky) ["Literary Encyclopedia" and Ukrainian Literature (A Matter of Friendly Self-Criticism)]. *Chervonyi shliakh – Red Way*, *11–12*, 214–216 [in Ukrainian]. 6. **Dubniak**, K. (1926). Gruntoznavstvo. – Vyd. DVU, st. 1–159, 80, Kharkiv, 1925 r. [Soil Science. – Published by the State Publishing House of Ukraine, pp. 1–159, 80, Kharkiv, 1925]. *Chervonyi shliakh – Red Way*, *7–8*, 296–297 [in Ukrainian]. 7. **Dubniak**, K. (1927). Entsyklopediia silskoho hospodarstva. – Vyd. «Knyhospilky», st. 1–710. Kyiv, 1927 r. [Encyclopedia of Agriculture. – "Knyhospilka" Publishing House, pp. 1–710. Kyiv, 1927]. *Chervonyi shliakh – Red Way*, 7–8, 350–351 [in Ukrainian]. 8. **Nashe** zavdannia [Our Task]. (1924). *Nova knyha – New Book*, *1*, 3–4 [in Ukrainian]. 9. **Kochan**, I. M. (2011). Ukrainski terminolohichni slovnyky 20-kh rokiv XX stolittia z pozytsii sohodennia [Ukrainian Terminological Dictionaries of the 20's of the 20th century: in Hindsight]. *Terminolohichnyi visnyk – Terminological Bulletin*, *1*, 156–162 [in Ukrainian]. 10. **Petrova**, T. O. (2023a). Pochatkovyi etap rozvytku ukrainskoi terminohrafichnoi krytyky (kinets XX st. – poch. XX st.) [The Initial Stage of the Ukrainian Terminographic Criticism Development (the End of the 19th – the Beginning of the 20th Century]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic Research, 58,* 107–125. https://doi.org/10.34142/23127546.2023.58.08 [in Ukrainian]. 11. **Petrova**, T. O. (2023b). Ukrainska terminohrafiina krytyka 20-kh rokiv XX st. [Ukrainian Terminographic Criticism of the 1920s]. *Natsionalni naukovi tradytsii v slovianskomu sviti: materialy III Mizhnar. Slavistychnoi konf., prysviach. pamiati*

sviatykh Kyryla i Mefodiia – «National Scientific Traditions in the Slavic World». The Proceedings of the 3rd International Slavonic Studies Conference Dedicated to the Memory of Saints Cyril and Methodius (pp. 176–183). Kharkiv–Shumen: KhNPU; KhIFT [in Ukrainian]. 12. **Petrova**, T. O. (2025). Ukrainska terminohrafiina krytyka 30-kh rokiv XX st. [Ukrainian Terminographic Criticism of the 1930s]. *Terminolohichnyi visnyk – Terminological Bulletin*, *8*, 406–418. https://doi.org/10.37919/2221-8807-2025-8-37 [in Ukrainian]. 13. **Petrova**, T. O. (2026). Ukrainska terminohrafichna krytyka 40-kh rokiv KhKh st. [Ukrainian Terminographic Criticism in the 1940s.]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic Research*, *64*, 340–351. https://doi.org/10.34142/23127546.2026.64.29 [in Ukrainian]. 14. **Slabchenko**, M. (1927). Rosiisko-ukrainskyi slovnyk pravnychoi movy. Vyd. Ukr. Akad. Nauk. K. 1926 [Russian-Ukrainian Dictionary of Legal Language. Published by the Ukrainian Academy of Sciences. K. 1926]. *Chervonyi shliakh – Red Way*, *1*, 315–316 [in Ukrainian]. 15. **S. P.** (1924). Slovnyk chuzhozemnykh sliv, shcho uviishly v movu ukrainsku. Vydavnyche Tovarystvo «Chas» u Kyivi, 1924, stor. 214 [Dictionary of foreign words that have entered the Ukrainian language. «Chas» Publishing Society in Kyiv, 1924, pp. 214]. *Chervonyi shliakh – Red Way*, 6, 286–287 [in Ukrainian]. 16. **Rysicz-Szafraniec**, J. (2024). Ukrainske movoznavstvo 1920-kh rokiv ta sovitska ukrainizatsiia (na materiali «Zapysok Istorychno-filolohichnoho viddilu VUAN» [1923–1931]) [Ukrainian Linguistics of the 1920s and Soviet Ukrainization (based on "Записки Історично-філологічного відділу ВУАН" [1923–1931])]. *Heteroglossia. Studia kulturoznawczo-filologiczne*, *16*, 85–102. https://doi.org/10.34864/heteroglossia.issn.2084-1302.nr16.art5 [in Ukrainian].

Петрова Тетяна Олексіївна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна.

E-mail: t.petrova@karazin.ua, t.petrova.science@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-9534-9891

Petrova, Tetiana – Doctor of Philology, Docent, Professor of the Department of Ukrainian Language, V. N. Karazin Kharkiv National University; 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine.

Дата першого надходження статті до видання – 16 вересня 2026 р.
Дата прийняття статті до друку після рецензування – 11 жовтня 2026 р.
Дата публікації статті у виданні – 20 листопада 2026 р.

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Петрова Т. О. Критика термінографічних джерел на сторінках часопису «Червоний шлях» (20-ті рр. XX ст.). Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2026. Вип. 65. С. 136–152. DOI: https://doi.org/10.34142/23127546.2026.65.12

APA: Петрова, Т. О. (2026). Критика термінографічних джерел на сторінках часопису «Червоний шлях» (20-ті рр. XX ст.). *Лінгвістичні дослідження, 65,* 136–152, DOI: https://doi.org/10.34142/23127546.2026.65.12